

ЯКІСТЬ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТ МОНІТОРИНГУ

У статті розкрито загальну сутність та загальносуспільне значення понять “освіта”, “якість”, “якість освіти”. Особливу увагу приділено моніторингу складових оцінювання якості освіти.

Ключові слова: освіта, якість, якість освіти, моніторинг.

Нині оцінка якості освіти стала одним із найважливіших показників, за якими визначається ефективність функціонування системи освіти будь-якої держави, а популярність моніторингу як засобу дослідження та оцінювання будь-якого об'єкта чи системи зростає в усьому світі щороку.

Не вдаючись до аналізу всіх підходів до поняття “якість освіти” зауважимо, що серед науковців немає єдиної думки щодо його сутності. Створення національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав – членів Європейського Союзу здійснюється в межах так званої кваліметричної революції (лат. *qualitas* – якість), тобто революції якості, яка охопила всі сфери життя та діяльності людини. Поступово складається блок понять моніторингу якості освіти як самостійної галузі наукового знання, яка інтегрує досягнення теорії й практики кваліметрії, теорії державного управління, педагогіки та психології, сучасного освітнього менеджменту, управління закладами освіти тощо.

Мета статті – розкрити та осмислити загальне й загальносуспільне значення понять “освіта”, “якість” як об'єкт моніторингу. Сьогодні, на стадії формування моніторингу якості освіти як галузі наукового знання, можливий і гіпотетичний його опис як самостійної науки, яка має свої суб'єкт, об'єкт, предмет та специфічні методи дослідження.

Оскільки поняття діяльності є загальною підставою для визначення способу буття людини у світі, здатності її реалізовувати зміни, моніторинг має бути складовою будь-якої ціннісно-раціональної та соціально-педагогічної дії.

Узагальнюючи основні підходи методологів та теоретиків моніторингу в освіті (Д. Вілмс, Г. Єльнікова, А. Зубко, В. Кальней, О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко, О. Овчарук, М. Реймерс, А. Тайджиман, Т. Невіл, С. Шишов та ін.) до визначення поняття моніторингу якості освіти, зазначимо, що перш ніж розглядати якість освіти як об'єкт моніторингу, доцільно з'ясувати ще раз, що ми розуміємо під поняттям “освіта”, “якість”, “якість освіти”. Адже аналіз і (в разі необхідності) уточнення понятійно-категоріального апарату та термінології – визначальна методологічна вимога до будь-якого соціально-педагогічного явища, особливо до такого, яким є створення системи моніторингу якості освіти як складової системи державного управління якістю освіти.

Безумовно, центральним поняттям є “освіта”. При всій, здавалося б, усталеності й тривалості вживання поняття “освіта” його зміст потребує серйозного наукового аналізу, обґрунтування й усвідомлення.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошено на тому, що “освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України”. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює й нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету та конкурентоспроможності держави на міжнародній арені [4, с. 5].

Згідно з визначенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміють процес і результат удосконалення здібностей та поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості й індивідуального зростання; процес і результат засвоєння та систематизації знань, оволодіння життєвими і професійними навичками та вміннями, механізмами соціалізації в суспільстві; важлива соціальна функція суспільства та держави з підготовки людини до життя і праці. В освіті завжди є як формальний аспект, тобто духовна діяльність або духовна здатність (яка розглядається поза залежністю від відповідного конкретному часу матеріалу), так і матеріальний, тобто зміст освіти [1, с. 241–242].

Освіта диференціюється на загальну та спеціальну. Загальна освіта (дошкільна, початкова й середня) дає знання, прищеплює вміння та навички, потрібні кожній людині і в повсякденному житті. Спеціальна (професійна) освіта озброює людину знаннями, уміннями та навичками, необхідними в певній галузі. Говорячи про моніторинг науково-педагогічного забезпечення якості освіти, необхідно дати відповідь на запитання: що ми розуміємо під якістю та якістю освіти?

Якість – філософська категорія, що виражає невід’ємну від буття об’єкта його істотну визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об’єктом. Якість відображає стійкі зв’язки складених елементів об’єкта, характеризує його специфіку, що дає можливість відрізнити один об’єкт від інших. Саме завдяки якості кожен об’єкт існує та мислиться як щось відмежоване від інших об’єктів. Разом із тим якість виражає й те загальне, що характеризує весь клас однорідних об’єктів.

Особливістю освіти є більш складна, ніж для продукції, структура споживачів результатів освітньої діяльності – освітньої продукції. Споживачами освітніх послуг та продукту освітньої діяльності є як самі учні, студенти, їхні батьки, підприємства, на яких будуть працювати фахівці, так і суспільство та держава в цілому, які використовують (ефективно чи неефективно) цей потенціал. У зв’язку із цим якість освіти можна визначити як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають йому спроможність формувати такий рівень професійної та громадської компетентності, який задовольняє потреби, які є або які будуть, громадян, підприємств і організацій, суспільства та держави.

Якість освіти – це поняття, яке й сьогодні є предметом дискусій не тільки у вітчизняних освітянських колах, а й у міжнародному просторі. Слід констатувати наявність гострої полеміки та постійних обговорень визначення якості освіти, починаючи з навчальних досягнень учнів та студентів і закінчуючи якістю діяльності навчальних закладів та якістю надання освітніх послуг.

Поняття якості освіти є досить широким, оскільки охоплює якість навчання, виховання та розвитку особистості як результат освітньої діяльності.

Саме поняття якості освіти є багатозначним і пов'язане з різноманітними аспектами освітнього процесу. Якість освіти має суспільні та психолого-педагогічні, економічні й інші характеристики. Суспільство по-різному усвідомлює їх, саме тому, формулюючи стандарти якості, слід враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін: з одного боку, батьків та учнів, а з іншого – школи й держави, а загалом – інтереси громадян і громадянського суспільства.

У найширшому розумінні якість освіти у світі розуміють як відповідність закладених ресурсів, самого освітнього процесу й отриманого результату та наслідків щодо цілей освіти, стандартів і вимог суспільства. Саме стандарти мають регулювати та управляти якістю освіти [5, с. 16].

Сьогодні міжнародна спільнота вважає якісну освіту однією з необхідних умов успішного розвитку будь-якої країни. Міжнародне співтовариство нині хвилюють питання якісної освіти з проекцією на набуття молоддю життєвих компетентностей, успішне входження в сучасне суспільство та досягнення гендерної рівності [3].

Згідно з концепцією якості продукції Міжнародної організації зі стандартизації (стандарт ISO 8402), якість – це сукупність властивостей та характеристик продукції або послуг, які надають їм здатність задовольняти потреби, які є або які будуть. Ці стандарти ввели також такі поняття, як забезпечення якості, управління якістю, поклали початок сертифікації системи якості, під якою розуміється сукупність організаційних структур, відповідальності, процедур, процесів і ресурсів, що забезпечують загальне управління якістю.

У Законі України “Про вищу освіту” (2000 р.) якість вищої освіти визначено як “сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства”, а також окремо якості освітньої діяльності як “сукупності характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або (та) суспільства” [2, с. 3].

Якщо за основу визначення взяти вимоги міжнародного стандарту якості ISQ, що регламентує поняття якості продукції й послуг, то її можна тлумачити як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу або його результату, які дають їм змогу задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів навчально-виховного процесу: учнів і студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців тощо, тобто державу та суспільство загалом.

Особистісне спрямування освіти зумовлює потребу інтегровано оцінювати якість освіти в єдності індивідуальних характеристик особистості, педагогічних показників організації освітнього середовища та соціальних параметрів функціонування освітніх систем. Тому доцільно вирізняти внутрішні й зовнішні чинники якості освіти, які характеризують освітній процес, його результат і систему освіти загалом. Зокрема, до внутрішніх характеристик якості загальної середньої освіти можна віднести: *якість освітнього середовища* (“технологічність” управління освітнім процесом, ефективність науково-методичної роботи, ресурсне забезпечення навчального процесу, кадровий потенціал школи тощо); *якість ре-*

лізації освітнього процесу (науковість і доступність змісту освіти, педагогічна майстерність учителя, ефективність засобів навчання, зокрема якість підручників, задоволення різноманітних освітніх потреб тощо); *якість результатів* освітнього процесу (рівень навчальних досягнень учнів, розвиток їхнього мислення, ступінь соціальної адаптації, культури й вихованості учнів тощо).

Зовнішні показники якості освіти характеризують її як соціальну інституцію, яка відображає ефективність функціонування освітньої системи, її вплив на людину та суспільні процеси, задоволення потреб особистості й держави загалом. Це доступність якісної освіти для всіх громадян незалежно від їх соціального й майнового статусів чи інших обмежень, її відповідність освітнім стандартам, задоволення освітніх запитів, наступність у здобутті вищої освіти, відкриття перспектив професійного зростання та соціального статусу тощо.

Отже, якість освіти можна визначити як багатовимірну модель соціальних норм і вимог до особистості, освітнього середовища, в якому відбувається її розвиток, та системи освіти, яка реалізує їх на певних етапах навчання людини. Вона є багатогранною категорією, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу: філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні й інші. Крім того, різні його суб'єкти-споживачі по-своєму, залежно від зацікавленості тією чи іншою його властивістю чи запитамі, оцінюють якість освіти як: суспільний ідеал освіченості людини; результат її навчальної діяльності; процес організації навчання й виховання; критерій функціонування освітньої системи.

Базовим поняттям якості освіти, безумовно, є якість знань. Поняття “якість знань” передбачає співвіднесення видів знань (закони; теорії; прикладні, методологічні, оцінювальні знання) з елементами змісту освіти й тим самим – із рівнями засвоєння. Якість знань має такі характеристики: повноту – кількість програмних знань про об'єкт вивчення; глибину – сукупність осмислених учнями зв'язків і відношень між знаннями; систематичність – осмислення складу певної сукупності знань у їхніх ієрархічних і послідовних зв'язках; системність – осмислення учнем місця знання в структурі наукової теорії; оперативність – уміння користуватися знаннями в однотипних ситуаціях; гнучкість – уміння самостійно знаходити варіативні способи застосування знань у змінних умовах; конкретність – уміння розкласти знання на елементи; узагальненість – уміння подати конкретне знання в узагальненій формі, засвоюваність – уміння сприймати щось нове або чуже, робити властивим, звичайним для себе.

Отже, категорія “якість освіти” переглядається, змінюється залежно від умов, вимог суспільства та часу.

Узагальнюючи різні означення категорії, ми пропонуємо якість освіти тлумачити як певну сукупність властивостей та характеристик освітнього процесу, що надають йому здатність формувати такий рівень професійної компетентності, який задовольнить потреби громадян, підприємств і організацій, суспільства і держави в цілому. У широкому розумінні зміст терміна “якість загальної середньої освіти” можна розуміти як певну збалансовану відповідність загальної середньої освіти (як результату, як процесу і як освітньої системи) численним потребам, цілям, умовам і стандартам. У вузькому ж – це якість загальноосвітньої підготовки учнів.

Моніторинг якості освіти передбачає оцінювання таких основних складових, як:

а) ресурси, вкладені в освіту (стан шкільних будівель, шкільне обладнання, забезпечення навчальними матеріалами, кількість учителів, співвідношення “учень – учитель”, витрати на освіту);

б) освітній процес (навантаження вчителів, розподіл годин по предметах або предметних лініях, структурування змісту освіти та навчальних програм);

в) результати, що їх продукує освітня система (досягнення учнів з ключових дисциплін, кількість учнів, які склали випускні іспити, другорічництво, професійний успіх тощо).

Наведені вище тлумачення поняття “якість освіти”, незважаючи на відмінності в їх змісті, мають спільну, на наш погляд, ідею, основоположну ознаку, а саме: більшою чи меншою мірою концептуально охоплюють такі сфери, як якість людини, якість освіти, якість освітніх технологій.

Кожна із цих складових має, у свою чергу, складну структуру.

Оцінювання якості освіти як інструмент державного управління освітою має здійснюватися з метою: удосконалення педагогічних засобів; визначення результативності навчання та виховання учнів; порівняння навчальних закладів, встановлення рейтингу; визначення ефективності використання коштів; планування та прогнозування розвитку освітньої галузі; формування освітньої політики; визначення престижності та конкурентоспроможності національної системи освіти.

Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (ENQA), засновником якого є чотири європейські структури (Е4): ENQA – Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти; EUA – Європейська асоціація університетів; EURASHE – Європейська асоціація вищих навчальних закладів, що не є університетами; ESU (колишня ESIB) – Європейська спілка студентів.

Улітку 2008 р. Європейський реєстр із забезпечення якості (ENQA) розпочав свою діяльність, яка сприятиме створенню системи моніторингу якості освіти та участі України в міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти.

У цьому контексті моніторингові дослідження бажано проводити з урахуванням вимог міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO – 88 (МСКЗ)), міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCEI – 97 (МСКО)), міжнародного стандарту якості серії ISO 9000 та вимог, критеріїв і стандартів, які узгодили країни – учасниці Болонського процесу.

В умовах реформування української системи освіти якість стає наріжним каменем, який визначає перспективність поставлених завдань та ефективність їх виконання. Вона зумовлює низку кроків, спрямованих на побудову державної системи моніторингу якості освіти, яка має ґрунтуватися на поєднанні національних моніторингових обстежень (зовнішнє тестування, регіональний моніторинг, моніторинг професійної придатності фахівців тощо) з міжнародними моніторинговими програмами (TIMSS, CIVIC, PIRLS, PISA тощо).

Висновки. Отже, на основі викладеного можна зробити висновок, що під якістю освіти сьогодні слід розуміти внутрішню визначеність системи моніторингу, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших.

Складовими системи моніторингу якості освітньої діяльності загальноосвітнього навчального закладу слід вважати: якість освітнього середовища, якість освітнього процесу, якість результатів освітнього процесу, якість знань, якість управління, якість освітніх технологій.

Кожна із цих складових може підлягати моніторингу оцінювання.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Закон України “Про вищу освіту” // Законодавство України про освіту : зб. законів. – К. : Парламентське видавництво, 2002.
3. Конкретні майбутні цілі освітніх систем. Звіт Європейської комісії 31 січня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://7europa.en.int>.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Нормативно-правове забезпечення освіти : у 4 ч. – Х. : Основа, 2004. – Ч. 1. – С. 5–24.
5. Одерій Л.П. Кваліметрія вищої освіти: методологія та інструментарій : монографія / Л.П. Одерій. – К. : МКА : ІЗМН, 1996. – 264 с.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013.

Приходько В.Н. Качество образования как объект мониторинга

В статье раскрывается общая сущность и общественное значение понятий “образование”, “качество”, “качество образования”. Особое внимание уделяется мониторингу составляющих оценивания качества образования.

Ключевые слова: образование, качество, качествообразования, мониторинг.

Prihod'ko V. Quality of education as monitoring object

General essence and public value of concepts “education”, “quality”, “quality of education opens up in the article”. The special attention is spared monitoring of constituents of evaluation of quality of education.

Key words: education, quality, quality of education, monitoring.